

проблеми людського життя, викликають до них суспільний інтерес, а також обумовлюють можливість їх особистісного усвідомлення. Глибина мистецьких творів полягає в здатності акумулювати людський досвід, піднімаючи його до такого рівня, на якому він одночасно проявляється і як універсальна загальність, і як неповторна індивідуальність, завдяки чому стає доступним для засвоєння. Сприймаючи твори, людина пізнає духовні цінності суспільства, вони ж у свою чергу стають надбанням її власного досвіду. Тим самим мистецтво залучає суб'єкта до світу художньої реальності.

Вивчення творів мистецтва на уроках художньої культури, причетність до вселюдського досвіду допомагає кожній особистості виробити власну життєву позицію, усвідомити моральні зв'язки з іншими людьми і людством у цілому. Дотримуючись "норм" художньої культури в процесі сприйняття, людина змінює і свою власну сутність. Художня культура стає при цьому внутрішнім змістом реципієнта, його естетичним світом. Індивідуальний досвід художнього бачення розширюється і збагачується, почуття, смаки та потреби набувають культурно-естетичної форми.

Урок художньої культури – це урок людинознавства, суть якого полягає у зверненні до людини як носія творчої природи та її розвитку, наповнюваності процесу навчання живими почуттями, яскравими художніми образами, інтелектуально-емоційними “полями” культурних епох і стилів, на основі чого здійснюється набуття досвіду діалогічного художньо-естетичного пізнання світу. Своєрідність уроку «Художня культура» полягає в тому, що його неодмінною складовою є аудіо - та відео засоби. Практично на кожному уроці звучить музика, розглядаються слайди або репродукції картин, діафільми про життя і творчість письменників, композиторів, художників. Звичайно всі ці засоби розширюють світогляд старшокласника, роблять атмосферу на уроці більш творчою і цікавою.

Отже, беручи до уваги великий виховний потенціал уроків художньої культури та спираючись на основні положення педагогіки мистецтва, дійшли до таких висновків:

- 1) усі твори мистецтва, що вивчаються на уроках художньої культури, повинні бути сприйняті на емоційному рівні;
- 2) всі форми роботи необхідно спрямовувати на духовний розвиток учнів;
- 3) будь-який мистецький твір повинен сприяти формуванню світогляду та вихованню духовності старшокласників.

Література

1. **Гачев Г.Д.** Содержательность художественной формы / Г.Д.Гачев. – М., 1968. – 158 с.
2. **Гудінь Д.** Людина та її світогляд: для чого ми живемо, і яке наше місце у світі / Д. Гудінь, Дж. Леннокс // Груповий перекл. З рос. Зі звіркою з англ.. оригіналом під заг. ред.. М.А. Жука люка. – Київ, 2007. - 416 с.
3. **Основи викладання мистецьких дисциплін: [навчальний посібник] / за заг. ред. О.П. Рудницької. – К., 1998. - 183 с.**

УДК 373.5.015.311:111.852:73/76 (043.5)

І. В. Руденко

ТВОРЧА АКТИВНІСТЬ УЧНІВ В ОБРАЗОТВОРЧОМУ МИСТЕЦТВІ

В статті розглядаються можливості виховання учасників засобами образотворчого мистецтва в спільному проекті творчих колективів. Такий проект створюється на основі хеппенінгу з використанням евристичних питань, проведення творчої майстерської, майстер-класа, інтегративних художественних технік.

Ключеві слова: *інтерактивні форми образотворчого мистецтва, інноваційна художественна діяльність, хеппенінг, перформанс, інсталяція, евристичні питання.*

The possibility of students' education by means of fine art in a joint project of creative teams. Such a project is created from happening using heuristic questions, conducting creative workshop, master class, integrative art techniques.

Keywords: *interactive forms of art, innovative artistic activity, happening, performance, installation, heuristic questions.*

Проблема формування творчої активності учнів основної школи засобами декоративно-прикладного мистецтва знайшла висвітлення у роботах А. Р. Алієвої, Т. В. Коваленко, С. Г. Максимової, М. С. Мирзаканова, Л. Р. Назарової, М. М. Тебуєвої, Л. С. Чернової; *засобами культурно-мистецьких програм В. О. Водяної*. Окремим аспектам формування творчої активності засобами мистецтва приділяли увагу В. В. Демиденко, Н. В. Фунтікова, Г. Б. Гандзілевська, Г. П. Шевченко, зокрема, рисунка (О. Ч. Чирва), композиційних вправ (В. Г. Щербіна).

У проаналізованих роботах не виявлено досліджень щодо застосування сучасних форм та усіх засобів образотворчого мистецтва в єдиній цілісності.

Метою даної статті стали засади сучасних форм образотворчого мистецтва в художньо-творчій діяльності учнів, евристичної бесіди, інтегративних художніх технік.

Художні цінності особистості формуються у художньому засвоєнні світу в процесі єдності художнього сприймання і перетворювальної діяльності (творчої активності) на основі чуттєвого відкриття в образах, багатоаспектних стосунків особистості і суспільства у відповідності з законами довершеності, гармонії, сумірності та дійсності.

Обґрунтуванню виховного потенціалу мистецтва загалом і образотворчого зокрема, як інструментарію розвитку творчого потенціалу особистості в спеціально організованому вихованні присвячено роботи Б. Неменського, С. Коновець, Л. Масол, Н. Миропольської, Г. Сотської, О. Шевнюк, Б. Юсова та ін. В їхніх роботах окреслено коло проблем формування духовної особистості, спрямування її на самовдосконалення, ціннісне ставлення до навколишнього світу та мистецьких здобутків, які найкраще розвиваються у спілкуванні з мистецтвом та найповніше розкриваються в художньо-практичній діяльності.

У загальноосвітній школі образотворче мистецтво передбачає вивчення теорії зображувальної грамоти як виховання відчуття взаємозв'язку форми та змісту, форми та декору, форми та кольору шляхом розуміння значення форми, її відповідності чи невідповідності змісту, кольору, декору, ідеї твору мистецтва. Розвиток аффіліційних та афективних аспектів особистості відбувається у колективному обговоренні результатів творчих пошуків, обміні думками, ідеями, враженнями та у процесі висловлювання думок, демонстрації та презентації власної роботи.

Виховання образотворчим мистецтвом транслює потенції нового осмислення образу, його емоційно-естетичне наповнення та уявлення образу на задану тему в стані розслаблення через метафори, форми споглядання, фантазми, проєкції, як реалізацію естетичного конструювання дійсності. Художня мова образотворчого мистецтва має багато спільних елементів і ознак властивих іншим видам художньої діяльності: музиці, літературі, хореографії, театру, кінематографу, засоби яких сконцентровані в перформансі, хепенінгу, інсталяції та виводять його у рухово-часовий вимір.

Інноваційні форми та інноваційні художні техніки образотворчого мистецтва виникли у 50-60-ті роки ХХ століття. У своїх працях В. В. Бичков, Н. Б. Маньковська [1; 2] означили тенденції в образотворчому мистецтві, які набули рис арт-діяльності, арт-практики, арт-проектів.

Так, хепенінг відноситься до виду рухомого твору, в якому навколишнє середовище, речі відіграють роль не менш вагому, ніж живі учасники акції. Суттю хепенінга [1] (хепенінг, з англ. *happening* – трапитись, відбуватись; дослівно у значенні здійснюватися тут і зараз, спонтанно) є ігровою імпровізацією. Це певна форма дій, акцій, учинків, під час яких митці намагаються залучити глядачів до гри, сценарій якої намічений тільки приблизно та покликаний зламати стереотип між глядачами і сценою, між художником та глядачем. Зазвичай він будується на імпровізації та не має, на відміну від перформансу, чіткого

сценарію. Це можуть бути також своєрідні змішані жанри з використанням колірних, музичних і світлових ефектів, коли рухи тіла, жести, міміка обличчя стають сенсом окремих композицій. Метою творчості в хеппенінзі є сам процес. Причому творче начало під час проведення хеппенінгу має виявитися в усіх “гравців” – як авторів-митців, так і глядачів. Для всіх – це вихід енергії, пробудження неочікуваних емоцій, перевірка своєї реакції на непередбачувані події. Двосторонній зв’язок між аудиторією та мистецьким твором одночасно спонукає художника і глядача до активного співпереживання явищ світу.

В основі перформансу лежить уявлення про творчість як спосіб життя. Перформанс [1] (англ. performance – виконання, гра, вистава) – коротка вистава у виконанні одного чи декількох учасників перед публікою художньої галереї або музею. Акції перформанса плануються заздалегідь і відбуваються за програмою. Якщо організація і проведення такої акції відбувається за межами приміщення на природі – він має назву «пейзажний перформанс».

Суттєва різниця перформанса від театру полягає у тому, що виконавець або учасник художньої акції здійснює абсолютно реальні дії, які нічого, окрім нього не зображують. На відміну від хеппенінгу з його імпровізаційністю та спонтанністю, перформанс здійснюється групою людей, які домовилися заздалегідь. Його основна суть не в ньому самому, а у просторі глибоко індивідуальних, естетичних, дійових переживань очевидців й співучасників. Якісним параметром перформанса є “чистота”, тобто свобода від прямих й близьких асоціацій, демонстративна елементарність сюжету та образотворчих засобів.

Перформанс не вимагає спеціальної підготовки для адекватного сприймання. Він передбачає відмову від звичних очікувань та підходів до нього як мистецького твору. Найбільш вірною стає незацікавлена оцінка випадкового глядача, який сприймає побачене як звичайне життєве враження, дивний випадок і який ще не встиг встати на позиції споживача естетичних цінностей та загубити самостійність суджень й невігадливі відчуття. Перформанс умовно називають театром візуальних мистецтв, тому що в ньому присутні елементи пантоміми, танцю, музики, відео, кіно. Хоча слід визнати, що жанри хеппенінгу і перформансу не завжди буває просто відрізнити один від одного і вважається, що перформанс та інсталяція доповнюють хеппенінг.

Розкриємо використання хеппенінгу та його засобів на конкретному прикладі. Засоби хеппенінга з його імпровізаційністю та спонтанністю спрямовані на активну глядацьку співучасть були задіяні в загальношкільному заході у спільному проекті Арт-студії й театрального колективу (постановка двох мініатюр, художньо-практична діяльність у творчій майстерні, майстер-класі). Одна мініатюра демонструвала перебіг казок Лаймена Френка Баума “Дивний чарівник країни Оз” та Олександра Волкова “Чарівник смарагдового міста”, друга – казку Ганса Крістіана Андерсена “Снігова королева”.

Коментар до мініатюр. Перша постановка втілює ідею подорожі Дороті та Еллі кольоровими країнами веселки. Друга – мандри Герди через усі пори року, яким відповідала така кольорова гама: світло-смарагдова весна, червоне літо, жовта осінь, біла зима. Головними героями обох казок став Палац. Він і був представлений центральною декорацією, яка впливала на сприймання подій. Білий колір Палацу набував локальних кольорів веселки при направленому софітами світла через кольорові світлофільтри, в той час як колірність костюмів, бутафорії та інших облаштувань змінювали свої відтінки.

У хеппенінгу всю підготовчу роботу виконують самі діти, але під керівництвом викладача. Запрошені до участі в акції безпосередньо потрапляють на саму “подію”. Об’єм роботи учнів Арт-студії визначався декораціями, облаштуванням сцени, афішами, флаерами, оформленням галереї, творчими роботами та активною участю у проведенні творчої майстерні з розпису костюмів й аксесуарів, майстер-класу по виготовленню ляльок з сіна та соломи. Флаєр [3] (від англ. flyer / flier – рекламний листок) – це невелика яскрава інформаційна листівка, яка слугує роздатковим матеріалом та має статус вхідного квитка чи безкоштовного пропуску на який-небудь захід. В техніці сграффіто студійці процарапали вікна, двері Палацу товстим контуром, які у дійстві сприймалися як гра світла та тіні рельєфного зображення. В даному випадку нижній прошарок залишили білим. Сграффіто [3]

(італ. *sgraffito* або *graffito*, дослівно процарапаний), різновид монументального декоративного живопису, який базується на процарапуванні спеціальними інструментами верхнього тонкого нашарування штукатурки до виділення нижнього кольорового прошарку. У сграффіто поєднуються контррельєф (скульптура), живопис та графіка. Сліди на дорозі, розпис куліс студійці виконували у техніці монотипія акриловими фарбами. Діти театрального колективу розписували власні костюми за керівництвом вчителя та допомогою студійців на творчій майстерні. Монотипія [3] відноситься до різновиду графіки й малюється на гладкій поверхні, яка не поглинає фарби; потім зображення відтискають на папір чи тканину. Монотипія поєднує якості естампа (графіка) та живопису. Ця унікальна нетиражна техніка може створюватися різними способами. Один з них виконується малюванням на воді. Техніка такого розпису містить несподівані кольорово-графічні ефекти. У миску з водою крапають різні акрилові фарби та паличкою приводять краплі фарби в рух. Змішуючись під час руху, фарби утворюють дивні живописні сполучення як у калейдоскопі. Тоді потрібно швидко вмочити ту чи іншу частину футболки, шарфа, косинки, шалі у круговерть фарб й швидко вийняти. На речах з'являються неповторні візерунки. Спостереження за довільним змішуванням фарб приносить насолоду, викликає інтерес та стає спонукуючою до більш глибокого вивчення образотворчого мистецтва. Кольори для розпису добирають відповідно до загальної колірності образу (Лев, Страшило: роль Страшили грала дівчинка, тому образ називався Господиня грядок – золотаво-коричневі, охристі, жовті кольори; Снігова королева та металевий Дроворуб – кольори холодної гама; Великий Гудвін, Чарівниці кожної країни відповідно її кольору (відтінки фіолетової, червоної, зеленої тощо). На майстер-класі студійці обох груп створили ляльки та велике опудало з соломи та сіна, які також прикрашали постановки. У процесі роботи учні відмітили вражаючий аромат сухої трави та безліч її відтінків. Солом'яні вироби також ароматизували дійство. Окрім того, учні Арт-студії виготовили флаєра і роздавали при вході до школи, написали афіші з портретами образів, створили композиції за мотивами зазначених казок. Утворена галерея стала введенням для запрошених на хеппенінг.

Ведучим хеппенінгу можуть бути самі актори, які грають той чи інший образ казки або Журналіст, Казкар, Письменник, Придворний Історик Країни Оз, як любив називати себе Баум тощо. Ведучий може бути один або декілька для більш дидактичного увиразнення сприймання інформації в процесі інтерв'ювання.

По завершенню дійства глядачів інтерв'ював Журналіст (образ ведучого): “Яку особливість ви помітили під час перегляду мініатюр? Висловіть свою думку щодо ідей, втілених у постановках? Який декораційний образ уособлював центр, навколо якого відбувалися події в обох мініатюрах? Який театральний засіб увиразнював сприймання постановок? Які кольори та їх відтінки переважали в першій мініатюрі, а які – у другій?” Для того, щоб учні дійшли певних міркувань, інтерв'ювання супроводжувалося наочними діями (сцену з акторами та глядачами, які бажали прийняти участь в акції, послідовно заливали кольоровим світлом). Наступні питання до глядачів визначали, наскільки учні відчують кольори та знають базові основи образотворчого мистецтва: “Назвіть три основних кольори? Яка з усіх декорацій набувала чистого кольору? Як змінювалися кольори костюмів, дороги, по якій йшли до Палацу Дороті та Еллі з собачкою Тото ... та дороги, по якій мандрувала Герда до Палацу Снігової королеви? Якого кольору набував костюм Снігової королеви у процесі зміни освітлення?” Перед подальшим дослідженням кольорів глядачів повідомили про те, щоб вони уважно спостерігали за забарвленням декорацій на сцені. Сцену освітлюють жовтим світлом (“Назвіть, будь ласка, які кольори ви бачите на сцені? Охарактеризуйте їх”). Змінюється заливка жовтого світла на синій (“Назвіть, яких кольорів набули предмети на сцені?”). Чергова зміна синього світла на червоний (“Скажіть, будь ласка, яка декорація кожного разу забарвлювалася в чистий основний колір? Як ви думаєте, якого кольору насправді Палац?”). Журналіст підводить глядачів до висновків (“Ви спостерігали, що в першій мініатюрі-постановці Палац був смарагдового кольору. Змішуванням яких кольорів досягався такий ефект? Чому в казці О. Волкова “Чарівник

смарагдового міста” герої бачили місто та його жителів у різноманітних зелених відтінках? Яку роль відіграє кольорове забарвлення речей, явищ природи в житті людини?”).

Для чистоти сприймання кольорів занадто піднімали лише тоді, коли сцена була освітлена тим чи іншим кольором. Тому глядачі бачили ті кольори декорацій та костюмів, бутафорії спектаклів, які ставали під дією освітлення. Таким чином глядачі не знали, що палац має біле забарвлення. Зміна заливки кольором відбувалася накладанням одного кольору на інший з поступовим виключенням попереднього кольору.

За темою кольорознавства використання хеппенінгу можливе і на уроках образотворчого мистецтва. Цих уроків, як правило, кілька. На першому уроці учні створюють ілюстрації до казок “Дивний чарівник країни Оз”, “Чарівник смарагдового міста” та “Снігова королева”, які на заключному занятті стануть декораціями чи галереєю. Учні показують фрагменти з кінофільмів чи мультфільмів про Дороті, Еллі, Снігову королеву. Якщо такої можливості нема, то учні можуть “оживити” ілюстрації за цими казками. Наступним кроком є проведення дослідження з кольорами. Потрібно підготувати рамки, затягнуті кольоровими світлофільтрами та ілюстративного ряду із зображенням білого силуету палацу на різному тлі (на жовтому – перекрити червоним кольором: жовте тло стане оранжевим, а силует замку – червоним; на червоному – перекрити синім: червоне тло стане фіолетовим, а замок – синім; на синьому – перекрити жовтим: синє тло стане зеленим, а замок – жовтим). Для підтвердження, що учні можуть пізнавати утворені кольори шляхом змішування, демонструють картинку на якій тло зафарбоване плямами семи кольорів веселки в будь-якому порядку. Бажано пронумерувати плями відповідним кольором але темнішим за тло (на червоній плямі темно-червона цифра, на синій плямі – темно-синя цифра і т.д.). На плямистому тлі зображення білого силуету замку. Перекриття останньої ілюстрації робиться блакитним світлофільтром (саме зелений колір з блакитним утворюють смарагдовий). Діти мають наочно упевнитися, що кольори веселки зміняться: червоний – на фіолетовий, оранжевий – стане тьмяним, схожим на коричневий; жовтий – на світло-зелений, зелений стане – смарагдовим, голубий – стане насиченим, більш яскравим; синій – трохи потемніє, фіолетовий – стане більш ліловим. Силует замку стане блакитним.

Одним з варіантів може стати такий. Учні можуть самостійно зобразити білий силует палацу на трьох аркушах паперу з різним тлом. Наступним кроком буде перекриття підготовлених зображень іншими кольорами. Діти мають спостерігати як змінюється колір у результаті оптичного змішування. Перевірка та висновки відбуваються за евристичних питань.

Окрім того, вчитель ознайомлює дітей з прикладами інсталяцій у супроводі розповіді. Учні у групах створюють інсталяцію палацу з геометричних тіл (піраміди, конуси, призми) та інших предметів, які є у них чи у класі на тлі ілюстрацій до казок. Іншим варіантом пропонується вирізати його великий силует з ватману, в якому прорізати вікна, через які можна демонструвати власні композиції (вікна як рамка для картин). Інсталяція [1] – це художня техніка, в якій використовуються тривимірні об’єкти, призначені для зміни сприймання простору людиною; об’єкти утворюють просторову композицію з різноманітних елементів як художню цілісність. Елементами інсталяції можуть бути різні предмети, малюнки, звук, віртуальна реальність, інтернет тощо.

Робота в групах розвиває здатність дітей до співпраці, взаєморозуміння у процесі художньо-творчої діяльності, а інсталяція сприяє фантазії та уяві.

Хеппенінг дарує учням відчуття розкритості й невимушеності. Така активна форма виховання збільшуватиме їх інтерес до занять мистецтвом і сприятиме творчості.

Перформанс актуалізує важливий для сучасного мистецтва момент, як самоцінність творчого процесу і процесу спілкування художника з глядачем. Художні акції зменшують дистанцію між мистецтвом і глядачем, інтенсифікуючи його переживання.

Евристичні питання вимагають від учнів-глядачів спиратися на життєвий і початковий художньо-творчий досвід, надбудовуючи на цій основі знання, розвиваючи особистісні якості.

У творчих майстернях та майстер-класах діти, навчаючи інших, передають власний художньо-практичний досвід, удосконалюють власну майстерність.

Використання нетрадиційних художніх технік (інсталяція), інтегрованих технік монотипія та сграффіто мотивують інтерес до образотворчого мистецтва та експериментальної роботи.

Отже, за умов ґрунтовної підготовки сумісних проєктів, врахування вікових особливостей учнів хеппенінг, перформанс можна застосовувати як інноваційну форму роботи з різними дітьми завдяки дієвості в доланні межі між виконавцем та глядачем, а також створення сучасних мистецьких подій, які наймиттєвіше відгукуються на актуальні ситуації.

Аксіологічний аспект виховання образотворчим мистецтвом у навчальному процесі забезпечується використанням його сучасних форм, які орієнтують учнів на естетичне опанування світу, стимулюють їхню активність (емоційно-образну, художньо-творчу, пізнавальну), сприяють всебічному розвитку особистості та її самореалізації.

Література

1. Лексикон нонклассики. Художественно-эстетическая культура XX века / Под ред. В. В. Бычкова. – М. : “Российская политическая энциклопедия” (РОССЭН), 2003. – 607 с. (Серия “Summa culturologiae”).
2. **Маньковская Н. Б.** Эстетика постмодернизма / *монографія*. – СПб. : *Алетейя*, 2000 – 347 с. – (Серия “Gallicinium”).
3. **Сокольникова Н. М.** Изобразительное искусство : Краткий словарь художественных терминов. 5-8 классы. В 4 частях. Часть 4. – Обнинск : Титул, 1998. – 80 с. : цв. ил. – (Серия “Изобразительное искусство”).